

بەشى نۆيەم: كەرتى خانووبەرە و ئامازەكانى نيو راپرسى ناوہندى ليكوئينهوى رووداو

28-02-2022

نووسەرەكان

مەحمود بابان

كورتە : لەم بەشەدا تيشك دەخەينەسەر دۆزراوہ سەرەكییەكان و ئامازەكانى نيو راپرسى راپۆرتى بازارى خانووبەرە لە ھەريىمى كوردستان كە لەچارچۆيە لىكوئينهوى كەى ناوہندى لىكوئينهوى رووداو لەبارەى بازارى خانووبەرە ئەنجامدراوہ. لەراستىدا چەندىن دۆزراوہى سەرەكى بۆ كۆمپانىا و دامەزراوہ حكومى و تايبەتەكان لەسەر كەرتى خانووبەرەى ھەريىمى كوردستان و ھەوليرى پايتەخت تىدايە، بەلام ليرەدا لەسەر دوو ئاست ھەلۆەستەى لەسەر دەكەين، يەكەم: ئەو ھۆكارانەى دەبنەھۆى گورانكارىيەكان لە بازارى خانووبەرەدا و دووہم: ئامازە سياسى، ئابوورى و كۆمەلایەتییەكانى نيو راپرسىيەكەيە كە لەوانەيە بەھۆى كەرتى خانووبەرە رووبدات.

به رایب

لهم به شهدا تیشک دهخهینهسه دۆزراوه سه رهکیهکان و ئاماژهکانی نیو راپرسی راپۆرتی بازاری خانوبه ره له هه ریمی کوردستان که له چوارچیهی لیکۆلینهوه کهی ناوهندی لیکۆلینهوهی رووداو له باره ی بازاری خانوبه ره نهجامدراوه. له راستیدا چه ندین دۆزراوه ی سه رهکی بۆ کۆمپانیا و دامه زراوه حکومی و تایبه ته کان له سه ره کهرتی خانوبه ره ی هه ریمی کوردستان و هه ولیری پایته خت تیدا به، به لام لیزه دا له سه ره دوو ئاست هه لوه سته ی له سه ره ده که ی، به که م: ئه و هۆکارانه ی ده بنه هۆی گۆرانکاریه کان له بازاری خانوبه ره دا و دووهم: ئاماژه سیاسی، ئابووری و کۆمه لایه تیه کانی نیو راپرسیه که یه که له وانیه به هۆی کهرتی خانوبه ره رووبدات.

گۆرانکاریه کانی نیو کهرتی خانوبه ره

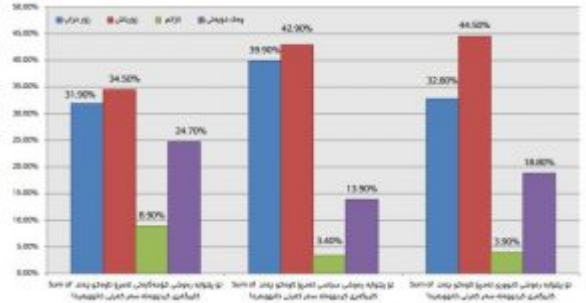
سه ره تا ئه وه ی جیگه ی ئاماژه یه کارکردنی ره گه زی مینه به لهم کهرته دا. له ماوه ی دوو بۆ سه ډه یه ی رابردوودا هه موو ئه وانیه ی کاریان لهم کهرته دا ده کرد له ره گه زی نیرینه بوون، به لام ئیستا ره گه زی مینه ش لهم کهرته دا کار ده کات و هه یه خاوه ن کۆمپانیا ی تایبه ت به خانوبه ره یه. هه ره ها، له رووی ته مه نه وه زیاتر له یه ک له سه ره سه ډه یه ی، ئه وانیه ی لهم کهرته دا کار ده که ن ته مه نیان له نیوان 25 بۆ 35 سالی دا به.

کاریگه ری گۆرانکاریه سیاسی، ئابووری و کۆمه لایه تی له سه ره کهرتی خانوبه ره

یه کیک له هۆکاره سه ره کیه کان که کاریگه ری له سه ره بازاری خانوبه ره هه بووه، هه واله سیاسییه کانه. ئه م ناوچه یه گۆرانکاری سیاسی گه ره ی تیدا روو ده دات، له ماوه ی ده یه ی رابردوودا چه ندین رووداوی سیاسی گرنگ که کاریگه ریا ن له سه ره بازاری خانوبه ره هه بووه له هه ریمی کوردستان روویانداوه، وه ک هاتنی داعش که کاریگه ریه کی ته وای له سه ره کۆی کهرته کان به خانوبه ره شه وه دانا. هه ربۆیه ش 63.4% ئه و که سانه ی لهم کهرته دا کار ده که ن رایان وابوو که هه والی سیاسی کاریگه ری له سه ره بازاری خانوبه ره و کپین و فرۆشتن ده بی ت. هه ره وه ها، 82.4% رایان وابوو، په یوه ندی نیوان لایه نه سیاسییه کانی هه ریمی کوردستانیش کاریگه ری له سه ره گۆرانکاریه کان و جو له ی بازار لهم کهرته دا دروست ده کات، به واتایه کی دیکه هه بوونی په یوه ندییه کی باشی نیوان لایه نه سیاسییه کان به مانای جو له ی بازار دیت، به پێچه وانه شه وه هه ر راسته.

خالیکی دیکه په یوه ندییه کانی نیوان هه ولیر و به غدا یه، له سه روو هه مووشیا نه وه کاریگه ری دا بینکردن و پیدانی بودجه یه له لایه ن به غدا وه به هه ریمی کوردستان له سه ره ئه م کهرته به شیوه یه ک، که 53% رایان وابوو که ناردنی پشکی یا خود به شه بودجه هه ریمی کوردستان له لایه ن به غدا وه کاریگه ری له سه ره بازاری خانوبه ره هه یه. هه ره چه نده یه کیک له خاوه ن نووسینگه کان له کاتی نه جامدانی راپرسیه که دا ئاماژه ی به وه کرد کاریگه ریه که به مانای ئه وه نایه ت خه لک ده توانیت خانو و یا خود شوقه بکپیت، به لکو دلنیا یی ده داته وه به ره یته ر و بازرگانان و ته نانه ت ئه و که سانه شی به نیازی کپینی خانوو و شوقه ن سه ردانی بازار په کان ده که ن تا به دوا ی نرخه کاندای بپۆن، که ئه مه ش به واتای دروست بوونی جو له دیت له بازار په که دا. هه ره وه ها نزیکه ی سه روو 40% ی به شداربووانی راپرسیه که رایان وابوو که گۆرانکاریه سیاسی و ئابوورییه کانی دوا ی 2005 کاریگه ریا ن له سه ره کهرتی خانوبه ره له هه ریمی کوردستان هه بووه، بپروانه گرافیکی یه ک له باره ی کاریگه ری ئابووری، سیاسی و کۆمه لایه تی له سه ره سیکتهری خانوبه ره له هه ریمی کوردستان.

گرافیک 1: کاریگه ری ره وش ی سیاسی، ئابووری و کۆمه لایه تی له سه ره سیکتهری خانوبه ره

سەرچاوه: بازارى خانوبهه ره له ههرىمى كوردستان، 2021 ناوهندى لىكوئینهوهى رووداو

له راستیدا، ههر سن ره هه ندى سیاسى، ئابوورى و كۆمه لایه تى ئاماژه ی روونى له باره ی ئیستا وداهاتووی بازارى خانوبهه ره له ههرىمى كوردستان ده خاتهروو. به شیوهه یهك ئاماژه سیاسیهه كانیشت بریتین له کاریگه ری رهوشى ئەمنى، سیاسى و په یوه ندى نیوان لایه نه سیاسیهه كان له نیوخودا و په یوه ندى نیوان هه ولیر و به غدا كه به ته واوی کاریگه ری له سه ر ئەم كه رته داده نیت.

ئاماژه ئابوورییه كانى نیو راپرسییه كه ش به مجۆره ن: گه شیبینى به داهاتووی بازارى خانوبهه ره و به رزبوونه وه ی نرخی خانوبهه ره هه به له ههرىمى كوردستان، به لأم له رووی ئابوورییه وه نه وه ی مه ترسییه ته نیا 46% ی ئەوانه ی خانوو و شوقه ده كړن بۆ نه وه یانه خۆیان بچنه ناوی، له كاتیكدا 19.6% بۆ مه به ستى بازرگانى، ههروهه 34.5% به مه به ستى به كړیدان! كه ئەمه ش نیشانه یه كى ئابوورى روونه له باره ی چۆنیه تى كار كړدى ئەم كه رته و به شدارى له ئابوورى ههرىمى كوردستان. بۆ نموونه ش له رووی كړییه وه ئەگه ر سه رمایه ی 1 ملیون دۆلار له م كه رته دا بخره یته كار نه وا مانگانه زیاتر له 5 هه زار دۆلار داهاتى ده بیت و له سالیكدا ده كاته 60 هه زار دۆلار. ئاماژه یه كى دیکه ی ئابوورى هاتنى سه رمایه ی بازرگانان و دهوله مه ندانى بیانى و به تایه تیش خه لكى ناوه راستى عیراق و شاره سونیهه كانى نزیك له ههرىمى كوردستان (عه ره ب) بۆ كړینى خانوو و شوقه، كه ئەمه ش سه ره رای هینانى سه رمایه، له وانیه له داهاتوودا ئاریشه جیاوازی وه ك سیاسى و كۆمه لایه تى له هه مبه ر ههرىمى كوردستان و كورد لیبكه و نته وه.

ههروهه له روانگه كۆمه لایه تیه وه له باره ی کاریگه رى جیابوونه وه و پێكهینانى ژبانی هاوژینى له سه ر كه رتى خانوبهه ره، به پێى به شداربووانى ئەم راپرسییه، 5.46% رایان وابووه تاراده یه ك کاریگه ری هه بووه، 5.39% رایان وابووه کاریگه ری نه بووه، به لأم 14% رایان وابووه کاریگه ری له سه ر كړی و به كړیدانى شوقه و خانوو هه بووه. له پرسیارى كى دیکه دا له باره ی نه وه ی داخوازی له سه ر شوقه بۆ نیشته جیبوون زیاتره له لایه ن گه نجانە یاخود ئەوانه ی هاوسه رگیریان كرده وه، 6.47% پێیانوایه ئەوانه ی هاوسه رگیریان كرده وه و 55.24% پێیانوایه گه نجان!، ههروهه 9.27% یش ده لێن نازانین.

ئاماژه یه كى دیکه ی كۆمه لایه تى بریتیه له زیادبوونى كریارانى بیانى و به تایه تیش عه ره ب له ههرىمى كوردستان، به پێى راپرسییه كه 73.1% به شداربووان رایان وابووه كړینى شوقه و خانوو له لایه ن عه ره به وه زیاد كرده وه، كه لێره دا نه و پرسیاره سه ره له ده دات نیا کاریگه ریه كۆمه لایه تیهه كانى بۆ نموونه هاتنى سه رمایه كى 60 هه زار بۆ 100 هه زار دۆلارى بۆ ئەم كه رته له ههرىمى كوردستان لیکدراوه ته وه؟ چ سیاسه تى كى كۆمه لایه تى په پرده كړیت بۆ تیکه لكردنیا ن به كۆمه لگه ی كوردی بۆ نه وه ی له داهاتوودا نه بیته كیشه؟

خالیكى دیکه ی گورانكاریهه كۆمه لایه تیهه كان كړینى شوقه له لایه ن ئەوانه ی تازه هاوسه رگیریان كرده وه، كه به پێى داتاكانى یه كى ك له كۆمپانیاكانى خانوبهه ره، به تایه تیش له رووی نیشته جیبوون له شوقه له هه ولیر ئەم گورانكاریهه كۆمه لایه تیهه ده بیتریت، ئەویش به هۆى دلنیا بوون له سه لامه تى، هه بوونى خزمه تگوزارى و دلنیا یه كى كۆمه لایه تیهه له پرۆژه كانى شوقه دا به به راورد به پێشتر كه رایه كى خراب له باره ی تیکه لى و داخراوى له شوقه دا هه بووه.

كۆتایى

له كۆتاییدا، ئەنجامى راپرسییه كه ده ریده خات كه 39.9% به شداربووان گه شیبین و 42.40% تاراده یه ك گه شیبین و ته نیا 6.7 ره شیبینین به داهاتووی ئەم كه رته له ههرىمى كوردستان. ههروهه ئاماژه یان به وه كرده وه سأل به سأل نرخبه كان روو له به رزبوونه وه ده بیت، به شیوهه یه ك 59.9% به شداربووان رایان وابووه كه نرخی خانوبهه ره له ههرىمى كوردستان له سألانى داهاتوودا به رزتر ده بیته وه، هه رچه نده گورانكاریهه سیاسى، ئابوورى و ئەمنیهه كان کاریگه ریهه كى گه وه رایان له سه ر جۆله ی بازارى خانوبهه ره له ههرىمى كوردستان هه یه.

